

MÁRKUS BÉLA

„...vagy megelőzzük a népünket...
vagy vele együtt megyünk”

Magyar irodalom és szovjet irodalompolitika
a hruscsovi korszakban

(Szerk.: Babus Antal, Müller Gabriella, Seres Attila)

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

Kézikönyv: két kézbe való, vastag és nehéz. Terjedelmes: noha a címe szerint tárgya a *Magyar irodalom és szovjet irodalompolitika a hruscsovi korszakban*, az orosz levéltári iratok árasztotta szellem, ideológiai szemlélet gátak nélkül terjed túl az 1953 és 1964 közötti időszakon. Túl a kommunista párt későbbi főtitkárai, Brezsnyev, Andropov és Csernyenko „működésén”, hogy a kultúra kézi irányításában a glasznoszt, a nyilvánosság szerkezetének Gorbacsov fellépéséhez köthető peresztrojka, átalakítása hozzon majd változásokat. Az utóbbi azonban nem e nyolcvannyolc tételből álló I. kötet olvasása adta tapasztalat, hanem az egészen a rendszerváltozásig szerzett valamelyes ismeret, erős észlelés. A pártnak a művészetekhez való viszonya alapvetően ugyanaz maradt: az ideológia frontján bevetésre kész, általa felkészített harci társat látta benne, az államhatalmi tervek és törekvések támogatóját, a szocializmus-kommunizmus építésének propagandistáját. Csendesülhetett ugyan a hírverés ereje, ám legfeljebb ennyi eltérést mutathatnak a most közzétett, az 1953 és 1957 között, vagyis Hruscsov uralkodásának első felében keletkezett és a kiadásra váró, az 1958-tól 1964-ig tartó periódus dokumentumai.

Az iratoknak már a formájuk is elárulja, milyen hosszan követik a (marxista-leninista) elmélet vezérfonalát, keletkezésük alkalmai pedig, hogy mennyire előkészítettek s megalapozottak. Az első alkalom: Joszif Sztálin pártfőtitkár halála – 1953. március 9-én a Magyar Írók Szövetsége gyásztáviratot küld a Szovjet Írószövetségnek, a három, többszörösen bővített mondata közül az elsőben írván: „Mélységes megindultsággal, szívünk egész melegevel gyászoljuk veletek és az emberiség százmillióval együtt valamennyiünk nagy tanítóját, a népek forrón szeretett vezérét, Sztálin elvtársat.”

(*Hidas Antal és József Attila*) E táviraton kívül még két irat szerzője magyar. Két levél: az elsőt Kulcsár István, a Leningrádi Állami Egyetem újságíró szakos hallgatója küldte a *Lityerturnaja Gazeta* szerkesztőségének, s onnan küldték tovább a Szovjet Kommunista Párt (SZKP) Központi Bizottsága (KB) osztályvezetőjének. A továbbítás oka bizonyosan az volt, hogy arról szólt, akit Moszkva mint a magyar irodalom jelentős alakját, egyszersmind ottani legjobb ismerőjét és közvetítőjét tartott számon és fogadott el: az 1925 óta ott élő Hidas Antalról. Mint a szovjet-magyar irodalmi kapcsolatok alakulását meghatározó író – más dokumentumok tanúsága szerint is – ez idő tájt az 1952-ben megjelent *A magyar költészet antológiája* szerkesztőjeként és bevezető tanulmányának szerzőjeként vonta magára a figyelmet, mind a pártközpontban, mind pedig az írószövetségben. Amit a levélíró felvetett, azzal az utóbbi helyen már szembesülhettek Valerij Druzin kritikus 1953. márciusi előadását hallgatván a magyarországi irodalmi helyzetről. Először is „középszerű költőnek” minősítette Hidas, akinek „szikrányi tekintélye sincs”. Ráadásul sokat ártott magának az „anyag hibás elrendezésével”, az pedig „felháborodást keltett”, hogy nagyon bőségesen szerepelteti magát, „kurtán” viszont az olyan klasszikusokat, mint Arany János vagy József Attila. A kritikus feltehetően csak közvetítette azt a kifogást, hogy miközben az előszóíró semmit sem mondott az új Magyarországról, és „úgy ügyeskedett, hogy Rákosit egyszer sem említette meg”, addig saját nevét kétszer is feltüntette. Druzin szerint Hidas a feleségével, Kun Ágnes műfordítóval mint „monopolisták szerepelnek”. Oleg Rosszijanovnak, az írószövetség külügyi bizottsága magyar referensének az antológia szerkesztéséről írott „szolgálati tájékoztatója” igazából ezt a monopolhelyzetet védi, egyetértve a szerzők és a művek kiválogatásával, mindössze általánosságban egy-egy jelentéktelen fogyatékoságot és hiányosságot róva fel. Hangsúlyozza, a bevezető cikk „a szovjet irodalom első olyan tudományos kutatása a magyar költésze-tről, amely a haladó ideológiai áramlatokhoz és a néptömegeknek

a feudalizmus és a kapitalizmus elleni forradalmi harcához kapcsolódva követi végig a magyar költészet demokratikus fejlődési útját”. De a különben bátran hajbókoló és hazudó („Magyarországon minden fiatal huszonöt éves korig tanulja az orosz nyelvet”) Illés Béla is elismerően szolt a külügyi bizottságban az antológiáról, mondván, irodalmunk 1945 után először kapott olyan „visszafogott értékelést”, hogy „az már-már elismerés”: „soha nem volt még a magyar irodalomnak ilyen sikere”.

Kulcsár István levele ezek után, 1955. április elején íródott, érdemes tán hozzátenni, hogy rá egy hónapra, mint amikor a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetősége (KV) határozatot hozott a pártot és a szocializmust fenyegető „jobboldali elhajlásról”, felelősnek Nagy Imrét nevezte meg. Nos, az egyetemista is keményen fogalmaz, amikor az antológia válogatását kritikán alulinak minősíti, de még keményebben, amikor arra keres magyarázatot, hogy József Attila miért szerepel a magyar irodalomban elfoglalt helyéhez képest aránytalanul kevés verssel, s miért vélekedhet a bevezető úgy róla, mint aki „csak közeledett a forradalmi világnézethez”. Két okot hoz fel, egy személyeset és egy elvit. Meglepő, hogy az előbbit elintézi azzal: nem akar kitérni rá, hisz irodalmi körökben Magyarországon jól ismerik, „eléggé mocskos történet”. Az utóbbit abból eredezteti, hogy Hidas irodalmi-kritikai nézetein „erősen érződnek azok a baloldali szektás nézetek”, amelyek az emigrációja körüli években a KMP (Kommunisták Magyarországi Pártja) némely köreiből „jelen voltak”. És amelyek miatt – záródik a levél – József Attilát kizárták a pártból. Nyár végén – amikorra Nagy Imrét már minden posztjáról „visszahívta” a párt – Juhász Péter, a moszkvai magyar nagykövetség kulturális attaséja ugyancsak kifogásolja, ahogy a Szovjetunióban „megvilágítják” a magyar irodalmat. Példának hozza fel József Attilát, akiről semmit sem írtak, noha jubileuma volt, a *Nagy Szovjet Enciklopédia* szócikke pedig, amelyet „minden bizonnyal” Hidas Antal felesége írt, „végtelenesen felnagyítja” a költő munkásságának „pesszimista motívumait”. Érdekes fejlemény, hogy 1955 novemberében a magyar irodalom helyzetéről és az írószövetségen belül uralkodó viszonyokról a külügyminisztériumának jelentést készítő Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár bírálja a több ízben „nagyreszt helytelenül” fellépő szovjet sajtót, József Attila jubileuma elhallgatását is olyan ügynek tartva, amely „gyakorlatilag hozzájárult az ideológiai ingadozáshoz a magyar irodalmi életben”.

Ugyanez év végén Ivan Szalimov tolmács, beszámolván a november 12. és december 3. között a Szovjetunióban vendégeskedett Illyés Gyula és Király István „magyar írókkal végzett munkáról”, egyrészt azt emelte ki, hogy Illyés kétszer is találkozott Hidasékkal, másrészt hogy mindketten Juhász Péterrel, s „a beszélgetés fő témája a József Attila-kérdés volt”. Itt még nem ért véget a beszélgetések sora: V. Ny. Kélin, a budapesti nagykövetség attaséja főnöke engedélyével ellátogatott az őt meghívó Király Istvánhoz, a Csillag főszerkesztőjéhez, hogy meghallgassa a szovjetunióbeli útjukról. A házigazda először is zokon vette, hogy Hidas négy szemközt, azaz „demonstratíván” nélküle akart Illyéssel beszélni, akinek a szavaiból később azt vette ki, az antológia szerkesztőjét „lehordták” amiatt, ahogy József Attila költészetét értékelte. Ezt azonban azzal indokolta, hogy „a szovjet írók és olvasók” nem fogadják el József Attila költészetét, „és nem tekintik Magyarország proletárköltőjének”. Erre reflektálva a főszerkesztő idehaza (is) helytelenítette, hogy az antológiában a „meghatározó alkotók jelentőségét tekintve Petőfi után a második helyen Hidas áll”, továbbá hogy Illyés oroszra fordított Petőfi-monográfiáját azért nem adják ki, mert ebben a témában írt könyvet Hidas is, „amely természetesen jelentős mértékben elmarad Illyés művétől”. Az ekkor már Kossuth-díjas irodalomtörténész házigazda aligha elégedetten és egyetértéssel mondhatta a vendégének, hogy az a benyomása keletkezett, „Hidas Antal a magyar irodalom fő szakértőjeként állítja be magát Moszkvában”. A „szakértő” kötetbeli dossziéja ezzel le is zárult, beszédes tény, hogy Borisz Polevoj, a külügyi bizottság vezetője 1957. június elején már olyan előterjesztést ír az SZKP Központi Bizottsága számára „a magyar és a szovjet írók közötti konfliktus rendezésének módozatairól”, amelyben tudatja csupán, hogy ez ügyben kapott Hidastól egy levelet, ám mintha felbontatlanul hagyta volna: nem ismerteti a tartalmát.

(*Szentiványi Kálmán és a Sztálin-díjasaink*) A másik levél feladója Szentiványi Kálmán, címzettje pedig Mihail Solohov, ám nem tudni, hogy a *Csendes Don* írója megkapta-e, s ha igen, az ő jóvoltából vagy mások közvetítésével kötött-e ki az Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Levéltárban. A kérdés okkal merülhet fel, ha igaz (egy ide tartozó lábjegyzet állítja), hogy a levelező ügynök, besúgó volt, munkásór a kezdetektől, s tagja az MSZMP-nek. Az sem tisztázódik, csak feltételezhető, hogy a levél

1956. végén és magyar nyelven íródott (sok benne a helyesírási és másféle hiba – lábjegyzet tudatja), ám akkor ki s miért fordította le – különös tekintettel a gyanús körülményekre, hogy ugyanis néhány barátja, „fiatal írók” jóváhagyásával küldte el – ki tudja, hova. Az irat lehet akár „csali levél” is, hiszen szerzője egyet jobbra, egyet balra lépve táncikál ugyan, de néha akkorákat kurjant, hogy el kellett hallatszania a belügyminisztériumig. Ballal kezdi: tudatja a címmel (téves időponttal jelölve), hogy a Népszabadság 1956. december 28-i számában megjelent nyilatkozata az Írószövetség taggyűlésén „elutasított”, merthogy az összegyűlt „felelőtlenül »forradalmi« hangulatban voltak”, amivel ő nem értett egyet, de nem tudott felszólalni. Déry felszólalásáról viszont hallgat, mintha az ő „ízlését s erkölcsi egyensúlyát”, valamint nemzeti önérzetét nem vagy alig sértette volna a nyilatkozat, már csak azért se, mert szerinte „szükségessé vált a szovjet hadsereg segítsége”, hiszen „az ellenforradalom is felütötte a fejét”. Innen táncol át jobbra, hangsúlyozva, hogy a „felkelés” kirobbanásáért „Rákosi és köre súlyos bűncselekményei nem az egyik ok a több közül, hanem a fő ok!” „Kedves szovjet elvtársak, jól véssék az eszükbe!” – figyelmeztet, mintha tömeg előtt állna, messzehangzón: Rákosiék „esztelen, a néptől elszakadt, minden reális talajt nélkülöző politikát” folytattak, „úgy viselkedtek, mint[ha] ennek az országnak a gyarmatosítását bízták volna rájuk”. Hogy partnerét meggyőzze igazáról, a legfőbb érvével hozakodik elő: Magyarországon a Rákosi-rendszer évei alatt börtönbe vetett és elpusztított kommunisták számát tekintve „Rákosi és hívei messze maguk mögött hagyták Horthyt”.

Mivelhogy a feladónak egyáltalán nincs arányérzéke (levele a nagyalakú kötetben több mint tizenkilenc oldalt tesz ki), csak könyvei felsorolása és a Horthy-rendszer magyar irodalmának gyors „ismertetése” után tér rá arra, ami leginkább izgatja, s amit „pikáns dolognak” tart: ez „a Szovjetunióból Magyarországra visszatért íróink munkásságának megvizsgálása”. Név szerint senkit sem említ, sem Illés Bélát, sem Zalka Mátét, akit az előbbi az idézett beszélgetés során „nemzeti hősnek” nevezett. Tömör véleménye, mint írja: „nem fogjuk kerülgetni, mint macska a forró kását: még a Magyarországon írott műveik sem feleltek meg elvárásainknak, erősen elmaradtak a nemzeti irodalom színvonalától”. Úgy tartja, irodalmunk fejlődése elsősorban a népi írók munkásságának köszönhető – amely „áramlathoz” előbb magát is sorolta –, s ez az emigránsokat „nem érintette”. Ugyancsak sommás véleménye, hogy az írószövetségben és pártszervezetében „a pártjelvényes nyárspolgárok” monopóliumot hoztak létre, ők írták „az úgynevezett termelési regényeket”, „szedték rímbe a Rákosi által felvetett jelszavakat”. Azokat viszont, akik nem akartak csatlakozni hozzájuk, „fasisztának, ellenforradalmárnak nyilvánították”, később utasításokat adtak ki, kit lehet írónak tartani. Mindezek után is – közli Solohovval – „leírhatatlan” volt a döbbenetük, amikor két Sztálin-díjat küldtek hozzánk, amelyeket „második számú diktátorunk”, Révai József adott át. Az egyik díjazottnál, Nagy Sándornál, bár szerinte nem tehetségtelen novellista, „nem kevés tehetségesebb is akad”, a másik viszont (előbb néven sem nevezi) „csak a pimaszságával és törtetésével tűnt ki”. Aztán nevet is ad neki, de csak vezetéknevet: Aczél – a Tamást hagyja. Olyan indulattal kel ki ellenük, mint aki újra akarná nyitni azt a dossziét, a Sztálin-díjakét, amelyiknek mégiscsak az ő levele az utolsó iktatandó irata.

Hogy az 1952. október 25-én nem Moszkvában, hanem Budapesten, a szovjet nagykövetségen Kiszeljov nagykövet (és nem Révai József) által átadott díj odaítélésének mik lehettek az okai, erről és a körülötte támadt legendákról – utóbb – a „levelező” Kulcsár István számolt be *Szemxentes övezet* című könyvében. A korabeli visszhangot pedig e kötet dokumentálja. A legkorábbi feljegyzés V. Druzint idézi: szerinte Aczél is, Nagy Sándor is „a teljes összeomlás határán voltak” a műveikről írott „megsemmisítő cikkek” miatt, ekképpen a djazásuk „nagy, váratlan meglepetés” volt számukra, de az „írószervezet”, sőt „a vezetés számára is; Révait ez váratlanul érte”. Helyettese, Horváth Márton (aki az átadó ünnepségen Darvas József mellett az írókat képviselte) a díjak odaítélését a fiatal íróknak adott előlegnek tekinti, az idősebb írók csoportja ellenben „forrongott és morgott”, hogy olyanokat tüntettek ki, „akik nem tudnak írni”. Illés Béla sem kerülhette el, hogy válaszoljon, és hogy – valótlan állítson megint. Úgy vélekedett, a két fiatal író „becsületesen” dolgozik, „s ezért értékeltek őket”, az élesen kritizáló „reakciós körök” támadásaitól pedig azért sem volt könnyű kettejüket megvédeni, mert még a párton belül is rájuk támadtak, olyannyira, mint hogy „nem maradt más”: kizárni Aczélt az írószövetségből (lábjegyzet: nem zárták ki). Igen határozott az *Egy igaz ember* írója, Borisz Polevoj, ekkor – 1954 októberében – a Szovjet Írószövetség külügyi bizottsága vezetőjének véleménye, amikor pártja központi bizottságának küldött átiratában közli a szovjet írók második

kongresszusával kapcsolatos értesüléseit. Tudatja: a magyar írószövetségnek az a kívánsága, hogy a (meg nem nevezett) két küldött mellett – más országok delegációjától eltérően – további három kolléga kapjon meghívót. Mégpedig Gergely Sándor, aki – Polevoj személyes tapasztalata – „a legnépszerűtlenebb figurák egyike”, valamint a Sztálin-díjjal jutalmazott két elvtárs, holott – a végén hiányos az átirat – „tanúsíthatom, hogy már maga az, hogy e könyveknek a szerzőit kitüntették, nagy elégedetlenséget váltott ki Magyarországon és más népi demokratikus országokban is”. Egy, szintén a központi bizottság számára, A. Rumjancev és V. B. Sztjepanov, a kulturális és tudományos osztály vezetője és referense készítette előterjesztésből kiderül, hogy Polevoj kitarított amellest: „nem ajánlatos” a három személyt meghívni, miután a Magyar Írók Szövetsége hivatalosan Veres Pétert és Tamási Lajost delegálja. Időközben az Aczél–Nagy S. kettősről való „beszéd” új fordulatot vett – ellentétben Polevojjal, aki a korábbiaknál is egyértelműbben foglalt állást, amikor kiderült, hogy a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet a népi demokratikus országok íróiról készített kötetben az utóbbi évek magyar irodalmáról szóló „általános jellegű tanulmányt” két, a Sztálin-díjasokról szóló cserélték. A cserét Szofia Smeral, a Szovjet Írószövetség külügyi bizottsága – elgondolkodtató tény – cseh és szlovák irodalmi referense közölte vele. Megjegyezve, hogy ezek az írók nem tartoznak a magyar irodalom legkiválóbb képviselői közé, amit nem egy alkalommal szóvá tettek Moszkvában olyan magyar írók, mint Veres Péter, Moraru (lábjegyzet: nyilván tévedés, Moraru román prózaíró, dramaturg) és Illés Béla (aki, ugye, az idézett beszélgetés során másképp vélekedett). Polevoj nemcsak megerősítette Smeral szavait, hanem egy új, perdöntőnek szánt érveléssel is kirukkolt. Előbb megismételte: a magyar kulturális körökben „nagy felháborodást keltett” a két író díjazása, még hozzá olyan „gyenge művekért, amelyek szovjet fordítását még jelentős mértékben »meg is vágták« és kijavították”, aztán azt állította, hogy neki „Rákosi Mátyás is hangoztatta ebbéli felháborodását”, mert „a magyar irodalom sokkal gazdagabb, mint ahogy mi ismerjük ezen kitüntetésből ítélve”. Javaslat: az volna helyes és hasznos, ha a róluk írott tanulmányokat más írókról szólókra cserélnék ki (vissza). Annak, hogy a tanácsát csak részben fogadták el, megint csak nagy oka volt: az, hogy „Rákosi elvtárs” A. Rumjancevnek, az SZKP KB kulturális és tudományos osztálya vezetőjének meg I. Vinogradovnak, a külföldi kommunista pártok osztálya helyettes vezetőjének nem éppen ugyanazt mondta, mint Polevojnak a tanulmánykötet dolgában. Velük beszélve azt tartotta célszerűnek, ha az első kötetben Veres Péterről és Nagy Sándorról írnak, az ezt követőkben pedig az „olyan nagy írókról”, mint Illés Béla és Gergely Sándor, továbbá Aczél Tamás. Rumjancev és Vinogradov ezek után úgy vélte, „azonosulni lehet Rákosi elvtárs véleményével”, a világirodalmi intézet és a kötet szerkesztője pedig „kötelezhető arra”, hogy változtasson a korábbi tervén. Ezzel az ügy rendeződni látszott – lábjegyzet tudatja azonban, hogy noha az első kötet bevezetője jelezte a változtatás szándékát, ehhez képest a második Zalka Máté, a harmadik pedig József Attila műveit mutatta be, a negyedik, utolsó kötet pedig senki magyar irodalmi szerzőt.

Ezt követően, a Szentiványi-levél előtt már csak egyszer kerül szóba a Sztálin-díj: Borisz Gorbacsov jegyzi fel az írószövetség 1956. április 13-i és 16-i pártgyűléséről, hogy beszélgetőtársa, Gergely Sándor szerint Nagy Sándor kijelentette, „ha folytatódik a nyomás az írókra”, lemond a díjáról, aztán a kérdésére, hogy „és a hetvenötezer forintról?”, azt válaszolta, arról is.

(*A Táncsics Kör és Illyés Gyula*) *A Magyar irodalom és szovjet irodalompolitika a hruscsovi korszakban* I. kötete utolsó dokumentuma Ju. Ny. Csernyjakov budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése a Bölöni Györggyel 1957. december közepén folytatott megbeszéléséről. Az ez év áprilisában előbb (január 17-én) felfüggesztett, majd később (április 26-án) feloszlott írószövetség elnöksége helyett létrehozott Irodalmi Tanács elnökeként az „öreg” elpanaszolta, hogy „halálosan elfáradt a »népi« írókkal folytatott terméketlen huzavonától”, s hogy a Tanács „egy szűk hatáskörű adminisztratív szerv”. Az „öreg” megnevezés egyébként Kádár Jánostól származik, aki úgy két évvel később a Politikai Bizottságnak az Írószövetség újjászervezéséről tartott ülésén így jellemezte: „sajnos az öreg úgy tud fellépni, hogy az nekünk se használ. Nem tudja utolérni Gergely Sándort, de nem sok hiányzik hozzá. Az is becsületes ember, de ahol fellép, ott 20%-kal kevesebb szavazatot kapunk. Hát az öregnél körülbelül 10% lenne a hiány” (ld. *Zárt, bizalmas, számozott*, Osiris, 1999). Bölöni, aki más fontos funkciót is betöltött (az 1957. március 15-én induló Élet és Irodalom főszerkesztője volt), a népi írókat, név szerint Veres Pétert, Szabó Pált, Németh Lászlót és Illyés Gyulát mintegy képmutatással vádolta, érdekembereknek láttatta, mondván, „fordulatot” vettek ugyan, ám csak azért, hogy

„a megfelelő pillanatban ismét a múltba forduljanak”. Ez még szelíd hang azokhoz képest, amilyeneket Borisz Gorbacsov nagykövetségi másodtitkár feljegyzései szerint a magyar kommunista írók ekkortájt megütnek.

Egy, a Madarász Emil lakásán, Bölöni, Trencsényi-Waldapfel Imre, Gerebélyés László és Lukács Imre jelenlétében tartott, 1957. január eleji találkozáson a házigazda azt hangoztatta, hogy neki nincs szüksége Illyés védelmére, aki a „fehérterror” (azaz a forradalom) idején felajánlotta a segítségét Illés Bélának. „A fasiszták kezdték a fehérterrort. Vörösterrorral kell erre felelni” – biztatta magukat. Két hónap elteltével, a Táncsics Kör megalakulásának másnapján (március 22-én), mint annyiszor, Gergely Sándor volt a beszélgetőpartner, aki kifogásolta, hogy Kállai Gyula kulturális miniszter „politikája inkább védekező, mint támadó jellegű”, s hogy a Londonban megjelentetett Irodalmi Újság első száma Illyés verseit is közli.

Jevgenyij Dolmatovszkij költő három levélben számolt be a szovjet Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének, Jurij Zsukovnak a magyar irodalmi életről. Április 9-én írta az elsőt arról, hogy Illés Bélák szerint a Táncsics Körből alakul az új írószövetség, mert „önmagukat tartják a magyar irodalom egyedüli képviselőinek”, és „teljesen engesztelhetetlenek Illyéssel, Veres Péterrel és az összes »népivel« szemben”. „Semmilyen kompromisszum nem lesz” – idézte Sándor Kálmánt. A második, április 20-i levél úgy ítéli meg: Veres Péter igazolta a „fehérterrort”, amikor felvetette, hogy „Magyarországot már Versailles-ban kifosztották”, és amikor törvénytelennek nevezte az írók (Háy Gyula, Zelk Zoltán) letartóztatását, hiszen „pártszabályok át-hágásáért” nem járna ilyen büntetés. Dolmatovszkij megjegyezte azt is, hogy Illyés nevének említésére Rideg Sándor felkiáltott: „az egyáltalán nem is író”, s nyomban hozzátette a Táncsics Körrel: „Sajnos nincs köztük nagy író.” A harmadik, május 6-i keltezésű levélnek már Veres Péter és Illyés a „főszereplői”. Helyszín az utóbbi lakása, ami azért tűnik fel, mert korábban kereste a házigazdát a tihanyi nyaralójában, de „azt mondták, nincs otthon”. Valakitől azt hallotta, „senkit sem kíván látni” – ez azt követően történt, hogy hiába kérte személyesen Münnich Ferencről, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek miniszterétől Zelk Zoltánék szabadon bocsátását. Most ő akart találkozni szovjet kollégájával, mégpedig a Franciaországból visszatért felesége („látható, némely francia író miként hat a magyarokra” – értetlenkedik és gonoszkozik a meghívott) és Veres társaságában. A háromórás beszélgetés félbeszakadt: „igyunk az egyet nem értésre, és váltsunk témát”, ajánlotta Illyés, miután fölöslegesen érveltek, hogy ha Háý és Déry vétkesek, akkor „a párt előtt, s nem a nép előtt”. És hiába hangsúlyozták, Dolmatovszkij szerint „makacsul”, hogy „a magyar és szovjet írók viszonya a letartóztatott írók ügyén áll vagy bukik”. A vendég messzemenő következtetést vont le abból, hogy Illyés hosszan beszélt a magyar nép „különleges jelleméről”: „éles nacionalista tendenciák” megnyilvánulását látta ebben. Aligha értett egyet ugyan Rideg Sándorral, aki a Táncsics Körben annyira elragadtatta magát, hogy bátor volt felkiáltani: „ki kell tekerni a nyakát” – mármint Illyésnek. A körbejáró szovjet megfigyelő poéta ügynök módra, más ajánlattal fordult levele címzettjéhez: „Úgy vélem, ha tovább foglalkozunk a magyar írókkal, megbonthatjuk az összetartásukat” – nyilván nem Ridegék és Veres Péterék együttműködésére célozva.

Annál inkább a „népiekére”, amin többször is furcsálkodott, például hogy Németh László, a „hosszánk legközelebb” álló „nagy író”, akit Sajkódon keresett fel, „aktívan hallgat”. A magyarázatot Veres Péter adta meg, valahányszor találkozott vele: „létezik a betyárbeccsület”. Nem így a Táncsics körösök között, a „megbántottak gyülekezőhelyén”. Ezt több dokumentum taglalja. Kovai Lőrinc például a szovjet nagykövetségen panaszolta B. Gorbacsovnak, hogy sok ország kommunista kiadónál jelentek meg művei, de a Szovjetunióban akadályba ütköztek, mivel a kiadásokat „monopolizálta Hidas és Gergely csoportja”. A másodtitkár kétségbe vonta ugyan a monopólium létezését, arra az érvelésre viszont, hogy „Életünk elve: író az írónak farkasa”, nem tudott mással válaszolni, mint hogy – lejegyezte. Kovai további okfejtése például, hogy az elmúlt öt évben a „vén dogmatikus” Gergely volt az írószövetség elnöke (ami nem igaz, hisz 1951 és '53 között Darvas József, '54 és '56 között Veres Péter töltötte be ezt a tisztséget), és mindent elkövetett, akárcsak Illés Béla, nehogy azt gondolják, rajta kívül is vannak írók Magyarországon. „Az írók közt sok a politikai szélkakas” – jelentette ki, s egy váratlan fordulattal arról kezdett beszélni, hogy miután a bolsevikok nem ismerték el a versailles-i békeszerződést, a „proletár internacionalizmus legjobb megnyilvánulása lenne, ha a határokat önként módosítanák Magyarország javára”. B. Gorbacsov feljegyzései érdemének tudható, hogy mindig névvel idézi a véleményeket. Így a kötet végén mintegy összegzőként olvasható

„tájékoztató elemzésében” is. 1957. szeptember 19-én „a magyar értelmiség helyzetéről és politikai érzelmeiről” írva feljogosítva érzi magát az ítélkezésekre is. Több esetet ecsetel, s olyan személyeskedésekről számol be, mint a Gergely Sándor és Illés Béla közötti „viszálykodás”. Az előbbinek „szektás elhajlásai vannak, túlságosan vonalas az ítéleteiben és a tetteiben”, az utóbbi pedig „gyakran ingadozik, és kételkedik a párt politikájának helyességében”, amit a Münnich Ferenchez '56 karácsonyán, a letartóztatott írók és újságírók védelmében íródott levél bizonyít. A másodtitkár határozottan állítja: Veres Péter „egyike volt az ellenforradalmi agitátoroknak, csak ő nem nyílt sisakkal állt ki”. Meggyőződése az is, hogy „Illyés Gyula nacionalista”, mert úgy vélekedik, „Magyarországnak mint kis nemzetnek a nagy nemzetek gyűrűjében, állhatatosan védelmeznie kell saját nemzeti önállóságát és függetlenségét”. Mielőtt összegzésként megjósolná, hogy a magyar irodalom „még nehéz, hosszú harcok elé néz, míg végre elmondhatjuk majd, hogy szilárdan áll a szocialista realizmus talaján” – azelőtt még elmarasztalja a „kompromisszumokra hajló, opportunistá vonalat” (kimondva-kimondatlan is: a párt vonalát), bizonyosággal hozva fel a Kossuth-díj osztását. Hogy kitüntették Szabó Lőrincet és Németh Lászlót is, „akik nem is jelentős irodalomírók, politikai nézeteik szerint pedig elég gyanús figurák, régebben nacionalista, reakciós körökhöz tartoztak”.

(*Gergely Sándor és a Vidám Színpad*) Ami B. Gorbacsov összefoglalásában igazán feltűnő, hogy számos magyar alkotót esztétikailag (noha a kötetben maga a fogalom egyszer sem szerepel, sem értékelésként, sem sehogy) sokszor másképp minősít, mint szovjet kollégái. Magyarán: kétségbe vonja (mint Németh László vagy Illyés Gyula, de mások esetében is) az írói-művészi rangjukat, viselkedésük, ideológiai nézeteik, politikai megnyilvánulásaik alapján formál véleményt. S ennek alighanem több oka van, nemcsak az, hogy diplomataként végtére is olyan politikusi szerepkört tölt be, amelyik a hírszerzéshez áll a legközelebb. Nyomósabb ok, bizonyosan, hogy információi forrásául vissza-visszatérően eleve egy olyan személyt használ, akit maga is szektásnak, „túlságosan vonalasnak” tart: Gergely Sándort. Tőle tudakozódik, ellenőrzött tények helyett hallomásaira, elfogult észrevételeire épít, anekdotákat jegyez fel, pletykálkodnak. Két év során, 1955 októberétől 1957 szeptemberéig vagy tizenegy alkalommal beszélget vele, s témájuk rendszerint megoszlik a különböző „nyílt pártellenes demonstráció” szervezőinek és résztvevőinek (Aczél Tamástól Benjámin Lászlón és Déry Tiboron át Kuczka Péterig, Zelnk Zoltánig) bírálata és – Gergelyt idézve – a „sok a párttag, de kevés a kommunista” panasza között. Egyetértenek abban, hogy tarthatatlan, kispolgári, sőt reakciós szemléletre valló, amit még az írószövetség elnökségében is hangoztatnak, miszerint az irodalom „legfőbb feladata” a nép szolgálata, „nem pedig a párté”. Különös, hogy Illyés Gyula szovjetunióbeli útjáról is fontosnak tartják eszmét cserélni – igaz, Gergely is szeretne Moszkvába menni, a saját költségén, a szovjet írószövetség meghívására: 1956 szeptemberében azért keresi fel a nagykövetséget, hogy a kinti találkozók szervezésében segítségüket kérje. Ravasz módon már jóval korábban (márciusban) biztosította magát: a szovjet külügyminisztérium 5. európai osztálya Polevojnak szóló átiratában támogatta az „öhaját”, különös tekintettel arra, hogy „gyógyüdülés céljából” utazna, nem utolsósorban pedig, hogy a „számláján több mint 10 000 rubel honorárium gyűlt össze”. Négy hónap távollét után, visszatértekor a szovjet írószövetség külügyi bizottságában úgy festi le a magyar értelmiséget, mint amelynek a köreiben „mély gyökerű fasiszta hangulat” uralkodik, az írók „túlnyomó többsége huligán, gazember, semmirekellő”, úgyhogy az a hit élteti, „az igazság győzedelmeskeni fog, és hazatér” – mármint az őt Peregyelkinóban meglátogató Rákosi Mátyás. Hazatér Rákosi, és rendet teremt – ebben a szellemben tájékoztatta '56 tavaszán Gorbacsov másodtitkárt az írószövetség pártszervezetének „fejtelenné vált”, botránnyba fulladt, a Rajk-per „nyilvános felülvizsgálatát” követelő, Rákosi Mátyás ellen „éles kirohanásokat” intéző többnapos gyűléseiről. A másodszor is Kossuth-díjjal kitüntetett író megdöbbenve mondta, hogy Magyarországon „nem tartják be a proletariátus diktatúrájának elveit”, valamint hogy „különösen erős pártellenes propagandát fejtenek ki a múltban ártatlanul meghurcolt személyek”. A következő tavasszal, 1957-ben a Táncsics Kör tevékenységétől elválaszthatatlanul az MSZMP kulturális politikája került terítékre – ez a találkozás is a helyzettel és a helyzetével elégedetlen Gergely Sándort mutatta, aki azért keresi fel a nagykövetséget (a másodtitkárnak engedélyt kell kérnie, hogy fogadhassa), mert „tájékoztatni szeretné”.

Hogy mi célja lehetett az efféle tájékoztatásokkal az írónak – akinek a hagyatékát ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, sírját pedig 2002-ben a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté

nyilvánította –, nem tudni. Mint ahogy azt sem, hogy mi a nagykövetségnek a feljegyzések Moszkvába továbbításával, és hogy hová továbbították még azokat. Az olyanokat is, amelyek ha a maguk idejében nem is, utólag komikus színben tüntetik fel az ügybuzgó lejegyzőket s küldőket. Vidám Színpadi szövegmondóként, szereplőként – a szó szoros értelmében, például azt a végül Molotov külügyminiszterig jutott s az ő ajánlásával (nem pedig döntésével) zárult „incidenst” nézve, amelyet öt dokumentum is tárgyal. A súlyos ügy: az Olaszországból hazautazó szovjet íródelegáció tagjai (név szerint, nem ismertségük sorrendjében: Kasszil, Kaverin, Kirszanov, Mihalkov és Szlobodszkoj) a nagykövetség tudta nélkül találkoztak a magyar írókkal, s néztek meg a Vidám Színpadon – bár az zárva lett volna – egy, az ő kedvükért tartott előadást. Az írók szerint a nagykövetségi elvtársak feljelentése tapintatlan, és „szűklátókörűségről” tanúskodik, amikor „elvi jellegű események szintjére emeltek” „jelentéktelen tényeket”. E minősítéssel, mellesleg, több dokumentum jellemezhető volna.

Nevetésre ingerlő jelenetek, anekdotákba kerekíthető történetek, szellemes dialógusok oldják a különben is kevés „tényanyagra” épülő dokumentumok fontoskodó és komolykodó hangulatát, tarkítják sablonos „mozgalmi nyelvét”. Megtörtént eset, ami miatt Földeák János lemondott az induló Kortárs szerkesztéséről: április elsején valaki telefonált az MTI-be, hogy ismertesse az első szám tartalmát, s a hírt aztán közzéték is a lapok. Például a Népszabadság is, miszerint vezető írások lesznek Darvas Józseftől *A hintáslegény*, Tamási Lajostól pedig (a *Piros a vér a pesti utcán* című „októberi” vers szerzőjétől, az MSZMP-be ekkor, ’57 tavaszán jelentkező költőtől) az *Én vétkem*. A csíny elkövetője állítólag Karinthy Ferenc volt. Kevésbé mókás, inkább feszült pillanatkép a Révai József és Király István kettősé, mintha az előbbi bolondját akarná járatni az utóbbival. A Kossuth-díjas irodalomtörténész, azt híván, hogy a politikusnak rossz véleménye van Gergely Sándor *Rögös út* című könyvéről, így kezdi felszólalását: „Szörnyűnek ítélem...” Miután Révai félbeszakítja, így folytatja: „Szörnyűnek ítélem, hogy a kritikusaink nem értékelték ezt a regényt”, a kultúra első számú felügyelője pedig kacag: csak azt akarta mondani, „szemérmetlenek” gondolja a művet. A szerző nem rest elmarasztalni a tudóst, mondván, „nem tudja valódi pártos alapon értékelni” – az „irodalmi jelenségeket” (feltűnhet, hogy művek helyett jelenségeket említ). A kritikus, mintha csak e vád ellen védekezne, egy cikkében az irodalom pártosságáról értekezve figyelmeztet, hogy a világnézet fontosságának eltúlzása dogmatizmushoz, sematizmushoz, „a művészség csupa eszmével való felszereléséhez és a művészet politikai kirakattá változtatásához vezetne”. Vezetne? Vezetett is, hosszasan. Tanúsítja, szemlélteti Kállai Gyula miniszter, az MSZMP KB titkára szcénája: 1957 augusztusában részt vesz a moszkvai VI. Világifjúsági Találkozón, s ha már díszvendég ott, felkeresi társát, Nyikolaj Mihajlov kulturális minisztert, mert égetően fontos lenne neki, „ha a szovjet elvtársak elmagyaráznák azt a kérdést, hogy miről lehet és miről nem lehet írni”. A válasz – „ez helytelen kérdésfeltevés” – annyira zavarba hozhatja, hogy a beszélgetés végén, mint Mihajlov írja, „már másodsor adta át nekem meghívását egy magyarországi látogatásra”. A csattanó, a szovjet kollégát feltehetően zavarba hozó: D. Polikarpov, a Központi Bizottság kulturális osztályának vezetője tudatja, hogy „Kállai elvtársnak nem volt felhatalmazása a Magyar Népköztársaság kormányától” Mihajlov meghívására.

Másféle zavarra, az önértékelésére vall a már tárgyalt Szentiványi Kálmán esete: azt írja Solohovnak, ha célszerűnek tartja közzétenni a levelét, akkor csak a szó szerinti megjelentetéshez járul hozzá. Darvas József szerepét, írói jelentőségét pedig a túlzásokra mindig kapható Illés Béla túlozza el, igaz, irónia is bujkál a szavai mögött: „Magyarország tudja – állítja Darvasról, 1954-ben –, hogy három éve regényt ír. Elutazik nyaralni, elkezd írni, majd a harmadik napon kap egy táviratot, hogy térjen vissza, várják az ügyek.” Hasonló karikatúra-vázlat formálódik a kötetben nem egy fontos, nélkülözhetetlen emberről, pontosabban elvtársról. Kedvderítő a dialógusok szellemessége. A képzelt jelenetben, amikor Vas István arra kéri az elvtársait, zárják ki a pártból (az MDP-ből), „mert lelkileg nem alkalmas arra, hogy megértse, mi is folyik a történelemben”. A valóságos helyzetben, amikor (1953 nyarán) A. Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának feltűnik, hogy Illyés Gyula a „jobb jövő” vagy a „jövő” kifejezést használja, kikerülve a „szocializmus” és a „kommunizmus” szavakat, óvatosan megkérdezi, miért nem tagja a pártnak, s a válasszal – „vagy megelőzzük a népünket, és következőképpen elszakadunk tőle, vagy vele együtt megyünk!” – nem tud mit kezdeni. Van, amikor valakinek – jelesül a sokszor hivatkozott Gorbacsovnak – az íráskészsége, fogalmazásmódja kelt humoros hatást: „fejlődésnek indultak a magyar klasszikusok”, Petőfi, Mikszáth, Móricz – tudatja például, sajnálkozva aztán, hogy „épp az irodalmi körökben terjedtek el széles körben a

ERDÉSZ ERIKA, Hegyek 2., 2019, síkplasztika

ERDÉSZ ERIKA, Hegyek 3., 2017

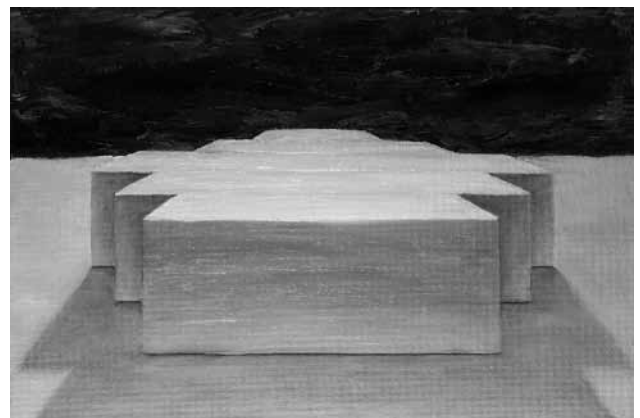
kispolgári ösztönök”. Nem egy-egy személyre, hanem intézményekre, sőt a legfelsőbb párt- és állami irányítási szervekre nézve mulatságosak a folyton hangoztatott, ám beváltatlanul maradt ígéretetek. Jurij Andropov budapesti nagykövete (később az SZKP főtitkára) Hruscsovnak és D. Sepilov külügyminiszternek írt, a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok erősítésének szükségességéről szóló 1957. januári jelentésében mintegy emlékeztet, hogy „már évek óta foglalkoznak” azzal, hogy a Nagy Színházban bemutatják Erkel operáját, a *Bánk bánt*, sőt, hivatalosan is értesítették a magyarokat erről. Alig egy hónap múlva a Mihajlov kulturális miniszter előterjesztette listán már kihúzták az operát. Májusban Gromov budapesti nagykövete G. A. Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének ismét felveti a klasszikus magyar opera előadásának három éve húzódó tervét, terpeszkedő stílusban hozzátéve, hogy „a bemutató megvalósítása ugyanakkor indokolatlanul halasztódik”. Mint ahogy halasztódott – a dokumentumok s a lábjegyzetek nem árulják el, hogy mikorra, vagy hogy véglegesen-e – a korábbi ígéretetek beváltása is: Bartók Béla balettje, *A Kékszakállú herceg vára* színrevitele Moszkvában vagy Leningrádban, aztán Zichy Mihály egyes képeinek átadása a budapesti Magyar Nemzeti Galériának a Tretyakov Képtár vagy az Ermitázs ajándékaként.

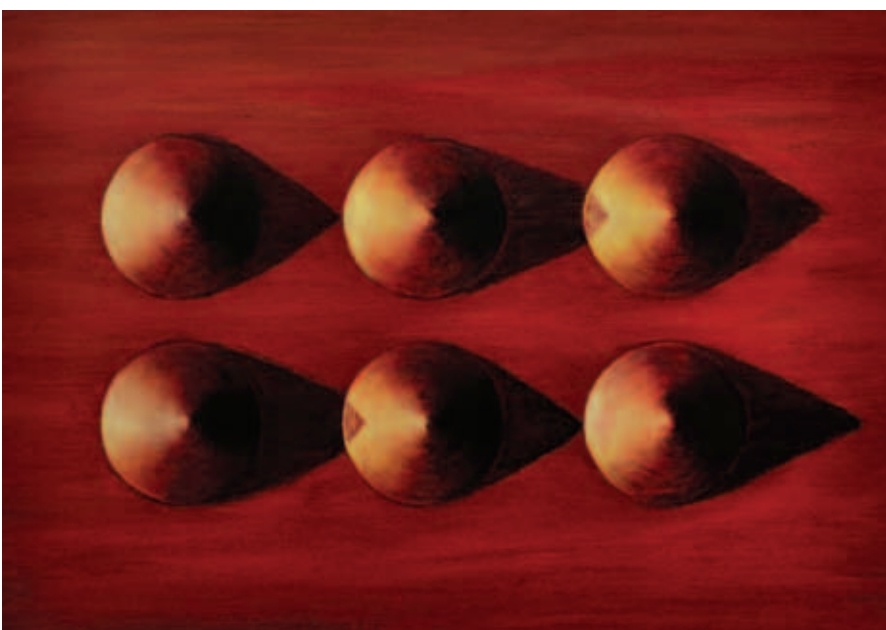
(Lukács György és Vercors) Ezek a megvalósítatlan tervek tárgyyszerűen és tárgyilagos stílusban adatnak elő, mellőzve minden hatáskeltést, személyeskedést, pletykálkodásra való késztetést. Ez a hang és ez a tényisztelet a kötetnek leginkább azokra a dokumentumaira jellemző, amelyek valamilyen módon kívül esnek a budapesti szovjet nagykövetség hatáskörén, és amelyek valamilyen külföldi (zömükben nyugati) kezdeményezéssel, alkotók szereplésével kapcsolatosak. Akit a szovjet írók közül a legtöbbször tollukra vesznek, az Ehrenburg, az *Olvadás* szerzője. A magyar baloldaliak, Illés Bélának azt kifogásolták, hogy nem írt kiegészítést a „cikkhez”, holott azt a jobboldalon „élesen használták fel a szovjet irodalom ellen”. Maga Rákosi Mátyás is csalódott, amikor vele beszélgetve is kitért amellett, hogy „helyes” az *Olvadás* „vonala”. Szovjet részről Polikarpov, a Központi Bizottság kulturális osztályának vezetője azt jegyezte fel a budapesti találkozóáról, hogy az író megszólalásait „nihilizmus hatotta át”, „hatásvadász” módjára viselkedett, s mint a „külföldi írók előtt többször”, itt is kijelentette, hogy „fárasztja a propagandisztikus művészet”. Ugyanő, Polikarpov helytelenítette Ehrenburgnak azt az eredetileg egy Hruscsovhoz írt levelében megfogalmazott javaslatát is, amelyet a Béke Világtanács 1956. november 18-i konferenciáján is kifejtett, miszerint a Világtanácsnak a világ közvéleményéhez kellene fordulnia, s a magyar nép békés építkezésének érdekeire hivatkozva általános jelleggel szólítani fel a Magyar Népköztársaság szuverenitásának védelmére. Mindennek a hátterére Jorge Zalamea kolumbiai író hozzá küldött levele világít rá, amely az '56-os forradalom, pontosabban a „szovjet beavatkozás” megítélése tekintetében is fontos, legfeljebb a szakma igen szűk körében ismert adalékokkal szolgál. Azzal például, hogy a „békemozgalom működése” szempontjából is perdöntőnek tartották, elítéli-e a Világtanács, mégpedig „kategorikus formában azt, ami Magyarországon történt”. Továbbá, hogy felvetődött a szovjet csapatok nemzetközi rendőri erőkre váltásának és ENSZ-megfigyelők kiküldésének javaslata, vagy a Varsói Szerződés bizonyos cikkelyei értelmében a szovjet csapatoknak az Egyesített Parancsnokság erőivel való felcserélése. Aligha ismert tény, amit az NDK kulturális miniszterével, Johannes Becherrel '56. december közepén folytatott, és a letartóztatott Wolfgang Harich német író-filozófus magyarországi kapcsolatairól szóló beszélgetés (pontosabban a hozzá fűzött lábjegyzet) árul el, hogy Becher Anna Seghersszel és Ernst Fischerrel együtt kidolgozta Lukács György „megszöktetésének” tervét, és az akciót végül Walter Ulbricht állította le. Lukács „száműzetése”, illetve „kiszabadítása” ügyében a Szovjet Írószövetség is intézkedett, pontosabban – a M. Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának küldött Polevoj-levele szerint – „ellenintézkedett”. Nem részletezte, hogy ez miből áll, azt azonban hangsúlyozta, hogy a Lukács „körül keltett ricsaj” célja elválasztani tőlük a nyugati értelmiségieket, közeli és állandó barátait. Számítanak rá, hogyan fogják „felfújni ezt a kampányt engesztelhetetlen barátaink”. Az írószövetség jugoszláv irodalmi konzultánsa megerősítette Polevojt: „úgy vélem, most (!) nem áll érdekünkben, hogy a mártíromság aurája alakuljon ki körülötte”. Végül a központi bizottság kulturális osztálya „szükségesnek ítéli megmagyarázni Polevoj elvtársnak, hogy nincs alapja annak, hogy beavatkozzunk magyar barátaink ügyeibe” – de azért utasítást kérnek a KB-tól. A történelem – ha úgy másfél évnél van történelme – ismételte önmagát: Polevoj 1955 áprilisában Lukács György Kossuth-nagydíjjal történt kitérítése tárgyában fordult

a központi bizottsághoz, „furcsának” tartva, hogy addig még egyetlen magyar irodalmárnak sem ítélték oda. Idézte Lenin véleményét: „Lukács marxizmusa csak névleges”, és emlékeztetett rá, hogy 1950-ben azért kritizálták, mert „elhallgatta és tagadta a szovjet kultúra szerepét és a szocialista realizmus jelentőségét”. Polevoj a pártközpont vezetőitől azt a választ kapta ekkor (is): „Nem szükségszerű intézkedést tenni a levelével kapcsolatban.”

„Lukács sorsa” megkerülhetetlen volt a Vercors-ral folytatott 1957. február 23-i beszélgetésén is, ahol a francia „teljes bizonyossággal” szerette volna tudni, hogy a filozófus „megfelelő körülmények között van”, mert úgy vélte, ezzel megnyugtatná és megbékéltetné Sartre-t is. Ekkorra némileg módosította azt az A. Csakovszkijnak, az Inosztrannaja Lityeratura főszerkesztőjének előadott javaslatát, miszerint szükség volna megszervezni egy olyan találkozót, amelyen csak szovjet, francia és magyar írók vennének részt. Meg is nevezte, hogy francia részről mellette Sartre, Claude Roy és Claude Morgan, a magyarok közül Veres Péter és Illyés Gyula szerepelne. Vercors szerint a teljesen zártkörű eszmecsere „egyetlen értelme” a „békét tenni” a „magyarkérdésben” lenne, valamint az, hogy „önök ismét elnyerjék azon haladó értelmiségiek szimpátiáját, akik elfordultak önöktől a magyarországi események miatt”. A főszerkesztő riposztjára, hogy maguk a magyar írók jelentsék ki, „elítélik a fasiszta összeesküvést”, Vercors parádriposztja: „mégiscsak [...] az önök csapatai léptek Magyarország területére, és nem fordítva...” Az egyet nem értést tapasztalván Polevojnak már azzal a tervvel állt elő, hogy ki lehet bővíteni a magyar írók körét Szabó Pállal, Illés Bélával és Madarász Emillel, ha pedig más országok képviselőit is meghívják, akkor Olaszországból Carlo Levit, Angliából pedig Jack Lindsayt és Doris Lessinget javasolja. Záradék: a találkozóból ugyan nem lett semmi, de a háromhetes szovjetunióbeli tartózkodása végén Vercors „elégedett volt azzal, hogy közölték vele, A. B. Csakovszkij a közeljövőben Magyarországra utazik, hogy kapcsolatot teremtsen a magyar írókkal”.

A kötetről: kivételesen igényes és gondos munkára vall, minden tekintetben. Kákán is csomót keresve mindössze két helyre lel, ami között nincs összhang: ez az 1955-ös „ötvennyolcak memorandumának” ügye. Előbb, Király István emlékezetére hagyatkozva, azt közli az egyik dokumentum (a 32. számú), hogy az aláírásukat vissza nem vonók között volt Csoóri Sándor, a másik viszont (a 45. számú) Rainer M. János monográfiáját (*Az író helye*) alapul véve, helyesen, már nem szerepelteti a fiatal költőt. Ettől az apróságtól eltekintve a Nemzeti Emlékezet Bizottsága megjelentette könyv hibátlan, ami manapság szinte példátlan: rajta, benne a lelkiismeretes korrektor keze nyoma. Áttekinthető, világos szerkezetű, a fordítások, ahol lehet, a propagandanyelvet jellegzetes magyar szófordulatokkal vegyítik, az ismeretlen „szereplők” miatt bizonyosan sok fejtörést okozó életrajzi kislexikon, a rövidítés- és irodalomjegyzék a névmutatóval együtt megbízhatóan igazít el, a lábjegyzetek, bár itt-ott hiányoznak, alapos kutatásról árulkodnak. Az iratokat gyűjtő, válogató és szerkesztő hármás, Babus Antal, Müller Gabriella és a bevezető tanulmányt is szerző Seres Attila mind az irodalom-, mind pedig a politikatörténet számára nélkülözhetetlen, az oktatásban is kiválóan használható kötetet adott közre. (*I. kötet, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019*)

ERDÉSZ ERIKA, Hegyek 1., 2016; Hegyek 2., 2017; Hegyek 5., 2018

ERDÉSZ ERIKA, Hegyek 8., 2020